

Révész Béla tudományos munkatárs,
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Politológiai Tanszék

A magyar politikai vezetés és a Közös Piac korai időszaka¹

Az ötvenes évek végén nem sokan sejtették, hogy Római Szerződés 1957. március 25-i aláírásában az Európai Unió születésnapját fogja majd ünnepelni az utókor. Az Európa Tanács nyolc évvel korábbi megalakulása, majd két évvel később az Európai Szén- és Acélközösséget létrehozó Párizsi Szerződés óta eltelt időszak egyre markánsabbá tett Európa demokratikus államainak azon elkötelezettségét, amely integrációjuk kiszélesítését és a gazdaságon túli politikai, és kulturális kapcsolatok elmélyítését célozta. A ma már fél évszázados, ellentmondásoktól sem mentes együttműködés eredményeként mára megvalósulni látszik a Római Szerződés 237. §-ában megfogalmazott [[1. sz. melléklet](#)] – akkor még utópiának tűnő – célkitűzése, miszerint bármely európai állam kérheti felvételét a Közösségbe.

Az Európai Gazdasági Közösség a megalakulásával közel egy időben hatalomra került Kádári vezetés részéről kezdettől fogva kettős értékelésben részesült: az egyik a politikai-ideológiai, a másik a gazdasági-pénzügyi szempontokat mérlegelte. Az előbbi a nemzetközi osztályharc ideológiai dimenziójába helyezte a problémát, utóbbi viszont a nyugati országokhoz fűződő, megkerülhetetlen külgazdasági kapcsolatok optikáján keresztül figyelte a történeteket. Ma már az is tudható, hogy mindkét megközelítésnek – változó mértékben, de a korszak egészében – léteztek nyilvános és a rejtett összefüggései, mely utóbbiak az újabb történelmi források tükrében egyre megismerhetőbbé válnak.

¹ A „Kárpát-medencei Fiatal Politológusok Konferenciája - 50 éves az Európai Unió - Többszintű kormányzás az Európai Unióban” című konferencián elhangzott előadás írott változata (Szeged, 2007. november 30. - december 1.)

1.

A sajtó – a politikai vezetés intencióinak megfelelően – kezdettől fogva, mint a burzsoázia európai szintre emelt kizsákmányolási tervére, ezzel együtt pedig mint újabb ellenséges ideológiai fellazítási kísérletre tekintett a Római Szerződésre és az azt létrehozó nyugat-európai államokra. Gyanakodva tekintettek az integrációra, végső soron a „tőkés monopóliumok csoportosulását” és a katonai szembenállás egyik tényezőjét látták benne. Az igaz is, hogy közvetlenül 1956-57 fordulóján a közös Európa létrehozása mellett erősebb politikai mint gazdasági megfontolások érveltek. 1956. november 5-én Adenauer német kancellár Párizsba vonatozott, a francia kormány, a történelem során először, meghívta ülésére a német kancellárt. Adenauer itteni felszólalásában így szólt a franciákhoz: „Franciaország és Anglia soha nem lesznek az Egyesült Államokhoz és a Szovjetunióhoz fogható nagyhatalmak. Németország sem. Számukra csupán egyetlen lehetőség kínálkozik, hogy döntő szerephez jussanak a világpolitikában: egyesíteniük kell erőiket Európa alakítására. Anglia még nem kész erre, de a szuezi eset elő fogja segíteni Anglia ráhangolódását is. Nincs vesztegetni való időnk: Európa lesz a bosszú.” Később Alphand, Franciaország washingtoni nagykövete – a szuezi válság megoldásában kulcsszerepet játszó egyiptomi elnökre utalva – meg is említette Jean Monnet-nak, „Európa atyjának”: „Igazán gyűjthetne az Európa-mozgalom, hogy Nasszernek szobra álljon Brüsszelben. Nélküle soha nem lett volna Közös Piac.”²

A magyar pártlap, a Népszabadság 1957. március 26-i száma csak a hetedik oldalon, eldugott hírben foglalkozott az európai közös piac szerződésének előző napi aláírásával. A „kis-európá”-nak nevezett hat ország jövőbeni gazdasági potenciáljával kapcsolatban azt a kevésbé ismert szempontot tartotta fontosnak hangsúlyozni, hogy a meghirdetett „ideiglenes kormányzás” a Balti-tengertől Belga-Kongóig egy 160 milliós lakosságú területre terjed ki – a szerződő országok gyarmataival együtt [[2. sz. melléklet](#)]. A Népszabadság ezen száma sokkal inkább Kádár első hivatalos moszkvai látogatásával volt elfoglalva (három teljes oldal terjedelemben), és még a zalai és borsodi ellenforradalmi bandák sikeres felszámolása hírének is hosszabb cikket szenteltek az EGK-beszámolónál, pontosan jelezve: a Kádár-kormány saját

² Idézi: Lengyel László: Párhuzamos történetek. Népszabadság 2006. október 28.

hatalmi pozícióinak külső és belső stabilizálásával és a forradalom megtorlással van leginkább elfoglalva.

A Közös Piac elítélésének politikáját természetesen Moszkvából inspirálták. Az alaphangot a Lenin születésének 87. évfordulójára rendezett moszkvai ülésen mondott beszédében – éppen egy hónappal a Római Szerződés aláírása után – az SZKP KB titkára, Furceva ütötte meg: „A kapitalista államok gazdasági szövetségeivel szemben, amelyek rendszerint kényszer eredményei, és úgy jönnek létre, hogy a nagyhatalmak maguk alá rendelnek más államokat – a szocialista államok közössége feladataik közösségének kifejeződése...”³ Bár a későbbi elemzések összetettebb válaszokat igyekeztek megfogalmazni a nyilvánosság számára, azonban változatlanul a „világméretű osztályharc” keretei között értelmezték a kérdést. Ennek megfelelően a Közös Piac létrehozását „a monopolkapitalista érdekeket szolgáló imperializmus és európai képződményének, a NATO-nak az érdekei diktálják”, amelynek igazi célja: „politikai unió a szocialista táborral szemben!”⁴ [[3. sz. melléklet](#)].

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája Világgazdasági Intézete 1962 elején téziseket dolgozott ki a nyugat-európai „imperialista integráció” lényegéről, amely az MSZMP pártoktatásának is mellőzhetetlen forrásává lett. Kiindulásul Leninnek, Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka címmel 1916-ben írt munkáját aktualizálják: „az imperializmus kiélezte a kapitalizmus valamennyi ellentmondását, ezért gazdasági lényegéből az következik, hogy az imperializmust átmeneti, helyesebben halódó kapitalizmusként kell jellemezni.” A Közös Piac ugyanis – írták a tézisek – a „nemzetközi állammonopolista szövetségek” segítségével keresi a választ az „emberiség fejlődésében döntő tényezővé váló világszocializmus fokozódó erejére”, és „egyesült frontot akarnak alakítani a nyugat-európai munkásosztály ellen, arra törekedve, hogy a dolgozók rovására küzdjék le a mai kapitalizmus mélyenszántó ellentéteit”⁵ [[4. sz. melléklet](#)]. Hasonlóképpen összegezte a helyzetet a kommunista és munkáspártok közös lapja is, amelynek meghatározása szerint „A Közös Piac Nyugat-Európa fináncoligarchiájának állammonopolista egyezménye, amely veszélyezteti valamennyi nép létérdekeit, a világbéke

³ Semmi sem tartóztathatja fel a marxizmus-leninizmus győzelmes térhódítását a világon. Népszabadság, 1957. április 24.

⁴ Szilágyi Mihály: Európa megosztásának politikája. Népszabadság, 1961. augusztus 2.

⁵ A Közös Piacról. A nyugat-európai imperialista „integráció”. Népszabadság, 1962. augusztus 28.

ügyét, minthogy az agresszív imperialista körök a NATO megerősítésére és a fegyverkezési hajszára fokozására használják fel”.⁶

Arra, hogy a kommunista pártok körében az európai integrációval kapcsolatos ideológiai megítélés és retorika gyakorlatilag évtizedek óta változatlan, jó példa ezeknek a pártoknak az Európai Gazdasági Közösség ötvenedik évfordulójára kiadott – némi antiglobalista felhanggal korszerűsített – közös nyilatkozata: „A Római Szerződés megalapítása a nagyhatalmak és a nyugat-európai monopoltőke lehetősége volt. Ma, 50 évvel később, az EU fejlesztései igazolják azokat az erőket, akik harcoltak a politikája ellen (...). Igazolják azokat, akik ma is folytatják harcukat a nagytőke Európai Uniója ellen – a nagy, neoliberais, militarista hatalmak tanácsa ellen. (...) Az imperializmus globális támadása szemben találja magát a népek és a munkások sokat ígérő harcával, amelyet mi üdvözlünk.”⁷

2.

Miközben az említette tézisek egészében a harcok leninista osztályszemlélet a meghatározó, egy gondolata mégis a gazdasági együttműködésre kényszerülés pragmatikus elismerését sejtette: „társadalmi rendszerüktől függetlenül fejleszteni kell az egyenjogú és kölcsönös előnyöket nyújtó kereskedelmi kapcsolatokat az összes európai országok között.” Magyarországnak minden kelet-európai országnál nagyobb szüksége volt arra, hogy ezt a békülékeny megállapítást – legalább hivatkozásként – részévé tehesse nyugati kapcsolatainak, elhárítva ezzel a Szovjetunió esetleges (bár később valóban bekövetkezett) rosszallását.

Az 1956 októberi károktól függetlenül is az ország gazdasági helyzete az év végére válságos helyzetbe került. A tőkés országokkal szemben 1956. szeptember 30-án fennálló több mint két milliárd Dft (devizaforint) tartozás túlnyomó többsége rövid lejáratú volt, aminek a törlesztését Magyarország 1956 végén az adott helyzetben saját erejéből nem tudta vállalni. A Kádár-kormánynak a devizában kért hitelekre azonnal szüksége volt, ellenkező esetben be kellett volna jelenteni a magyar állam fizetéseképtelenségét. A nyugati országokkal szembeni konfrontáció tehát a külpolitikai nyilatkozatok szintjére korlátozódott, hiszen

⁶ Béke és Szocializmus 1962. július

⁷ Európa kommunista és haladó pártjainak közös felhívása az Európai Gazdasági Közösség (EEC) alapításához. Szabadság, 2007. 13. sz.

Szovjetunió és a többi szocialista ország a magyar gazdaság nyersanyagigényét egyes anyagfélésekből egyáltalán nem tudta kielégíteni, ráadásul a kapitalista országokból származó gépek, berendezések alkatrész-utánpótlása is leállt volna.⁸ A kölcsönöket elsősorban a szocialista országoktól – mindenekelőtt a Szovjetuniótól várták –, de a kormány 1956 végén nem zárkozott, nem zárkozhatott el tőkés hitelek felvételétől sem.

Létezett tehát a Közös Piac megalakulása ideológiai meg- és elítélésénél egy fontosabb kényszerítő erő, amely kezdettől fogva a együttműködés minimális lehetőségeit kerestette a politikai vezetéssel, a „gazdasági összeomlás” réme. A kifejezés nem az „imperialista rémhírterjesztők” szótárából kerül ide, hanem az MSZMP KB Államgazdasági Osztályának 1957. márciusi előterjesztésének a címéből⁹ [5. sz. melléklet]. A Politikai Bizottságnak szánt anyag meglepően kritikus és tényyszerű: „Agitációnkban és propagandánkban változtatnunk kell a gazdasági helyzetnek ma elterjedt rózsás színben való ecsetelésén. Komoly hangon, de vigyázva, hogy pánikot ne keltsünk, sokoldalú érveléssel, tényekkel és számokkal be kell bizonyítanunk és meg kell magyaráznunk, hogy az ellenforradalmi események következtében szegényebbek lettünk; barátainktól nagy összegű hiteleket kaptunk, ezeket okosan és nagymértékben népgazdaságunk fejlesztésére kell felhasználnunk. Fel kell mérni, hogy hozzávetőleg milyen mértékben kell a fogyasztást csökkenteni ahhoz, hogy népgazdaságunk egyensúlyát helyreállíthassuk, s különböző variánsokban javaslatokat kell kidolgozni a szükséges csökkentés megvalósítására. E feladatnál abból kellene kiindulni, hogy milyen kereskedelmet szabad a kapitalista országokkal, a Gazdasági Közösséggel terveznünk.”

Különösen felélénkült a magyar külpolitika Ausztria esetleges csatlakozási szándékának hírére. Ausztria alapító tagja volt a Nagy-Britannia vezetésével 1959-ben létrejött Európai Szabadkereskedelmi Társulásnak, de a Közös Piaci belépésük is reális alternatíva volt.¹⁰ Látszólag a szomszédos ország semlegességének veszélybe kerülése aggasztotta a magyar kormányt, valójában inkább az, hogy az egységes piac kiviteli korlátai elérheti az ország nyugati határát. Ráadásul a gazdasági, pénzügyi megfontolások pragmatizmusát olykor keresztezték a külpolitika ideológiai törekvései. 1957 nyarán a kereskedelmi miniszter, Incze Jenő került a konfliktusba emiatt Horváth Imre

⁸ Honvári János: A szovjet és a keleti hitelek, segélyek szerepe a Kádár-rendszer stabilizálásában ArchívNet, 7. évf. 2. sz.

⁹ MOL XIX-A-16-i. 3. d.

külgügyminiszterrel. A kormánynak írt jelentésében¹¹ Incze arról panaszkodott, hogy 1956 után „az áruhitel műveleteket nehezítette, részben lehetlenné tette az a körülmény, hogy a legtöbb országban az állami hitelek biztosítói felfüggesztették illetve erősen korlátozták a Magyarországnak nyújtandó kereskedelmi hitelek biztosítását. Március óta lényeges romlás következett be, a már kimunkált eredményeink is sorra megghiúsultak. Ez a tendenciaváltás időnként érintkezett a Külgügyminisztérium által kiadott különböző nyilatkozatokkal, illetőleg egyezményekkel. Ez a legélesebben az osztrák kereskedelmi tárgyalások alkalmával jelentkeztek. Noha ezek előkészítésébe a Külgügyminisztériumot is bevontuk, a tárgyalások megkezdése napján - informálásunk nélkül - adta ki a Külgügyminisztérium Ausztriával kapcsolatos első nyilatkozatát. Ebben néhány gazdasági kérdés felvetése nem indokolt módon történt. A külföldet érintő külügyi vagy belügyi akciók, a koordinálás hiánya nem kellett feltétlenül károsan hatnia a magyar érdekekre. Így az osztrák tárgyalások igen kellemetlen légkörben, teljesen eredménytelenek voltak, az összes hitellehetőséget visszavonták.” Ráadásul ez az az időszak, amikor – az osztrák kormány tiltakozása ellenére – Magyarország a nyugati határon újratelepítette a taposóaknákból és drótakadályból álló „vasfüggönyt”.¹²

A Szabad Európa Rádió kutató- és elemző osztálya „Magyar aggodalmak az európai gazdasági integráció miatt” címmel 1962-ben összegezte az addig elhangzott hivatalos –de nem ritkán ellentmondásos – magyarországi álláspontokat¹³ [6. sz. melléklet]. Ezek többsége politikai-ideológiai jellegű támadás, amely a Közös Piacsal szembeni állításokat tartalmazza. Ebben a körben a következő érvtípusokat különböztették meg:

- ez „a szocialista táborral szembeni unió”;
- közös céljuk: „hogyan nyomják el Európában a szocializmust”;
- „a közös piacon belül a nyugat-német revansisták diktálnak”;
- diszkrimináció a szocialista országokkal, neokolonialista politika a volt gyarmati területekkel szemben;
- a Közös Piac a „finánctőke új támadása a munkásosztály ellen”;

¹⁰ Ausztria és a Közös Piac. Magyar Nemzet, 1961. október 15.

¹¹ Gazdasági kapcsolataink a tőkés országokkal 1957. I. félévben. Előterjesztés a Kormány részére. Külkereskedelmi Minisztérium 2-001/95/1957. MOL XIX-A-83-a-38.

¹² Gecsényi Lajos: A második „vasfüggöny” (1957). ArchívNet, 7. évf. 3. sz.

¹³ RFE Research and Evaluation Hungarian Unit, 4. July 1962. Nyitott Társadalom Archivum, HU OSA 300-40-3

A „Nyugattal, elsősorban a Közös Piaccal való kereskedelem jelentősége Magyarország számára” című fejezet abból a megállapításból – tényből – indul ki, hogy a politikai-ideológiai támadásoknak azért nincs túl nagy jelentőségük, mivel „a Nyugattal való kereskedelem Magyarország számára létfontosságú”. Adatokkal igazolták, hogy Lengyelország után Magyarország külkereskedelmében szerepel – főként mezőgazdasági termékeivel – a tőkés szektor a legnagyobb arányszámmal a KGST országok közül.¹⁴ A Közös Piac országai közül külkereskedelem szempontjából – mind a kivitel, mind a behozatal vonatkozásában – a legjelentősebb partner Nyugat-Németország, őket követi Olaszország majd Franciaország. Ezekről a kapcsolatokról tehát – összegez a tanulmány – semmiképpen nem fog és nem tud Magyarország lemondani.

3.

A fenti politikai folyamatok többé-kevésbé nyilvános szintje alatti – mondhatni titkos – rétegekre is érdemes felhívni a figyelmet – amennyire a lehetőségek engedik. Titkos folyamatok ezek, nem csak azért, mert megismerésüket a hatalom mindenféle jogi és jogon kívüli eszközökkel akadályozta, hanem azért is, mivel a rejtett döntéshozatal a formális kormányzati célkitűzésektől függetlenül, sőt, annak ellenére is befolyásolhatták a politikai folyamatokat. Természetesen a titkosszolgálatokról van szó és annak illusztrálására, hogy ezen latens funkciójuk a gazdasági döntések vonatkozásában is megjelenhetett, érdemes néhány olyan ügyre utalni, amelyek Magyarország és a Közös Piac viszonyait fontos mozzanatokban befolyásolták.

A kritikus helyzet ellenére a „gazdasági élet operatív irányításának jobb megoldása érdekében” Fock Jenő Apró Antal és Friss István részvételével 1957 végén felállított „Hármas bizottság” egy elképesztő – részben állambiztonsági vonatkozású – ötlettel kereste meg a Politikai Bizottságot 1958 nyarán.¹⁵ Előterjesztésük a tőkés világgazdaságban kibontakozó

¹⁴ A II. világháború után kialakuló kétpólusú világrendszerben Magyarország a Szovjetunió által vezetett tömb részeként az 1949-ben megalakult KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) tagja lett. A KGST tipikus szereplője volt a két világrendszer közötti hidegháborús versengésnek, szerepe a Közös Piac ellensúlyozása lett volna, hasonlóképpen a Varsói Szerződés és a NATO közötti viszonyhoz. Az európai ún. szocialista országok társadalmi-gazdasági rendszerének összeomlásával a KGST-t tagállamai 1991. június 28-án feloszlatták. 1988. szept. 26. Brüsszelben kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodást köt a Közös Piac Magyarországgal – elsőként a szocialista országok közül.

¹⁵ Tájékoztató a PB tagjai számára. Hármas bizottság. 1958. június 23. MOL M-KS 288. f. 23/1958/43. ö. e.

túltermelési válság feltételezéséből indult ki. „A válság minden bizonnyal a tőkés országok ellentétes érdekeinek kiéleződést fogja maga után vonni – írják. Célszerű lenne olyan egységes kereskedelempolitika folytatása, amellyel a legkönnyebben lehetne esetleg leválasztani a NATO, vagy más agressziós szervezettől – Európai Gazdasági Közösség – egyes országokat és amellyel támogathatnánk belső haladó osztályerőket is politikai célkitűzéseik elérésében. Ennek egyik fő módszere az lehetne, hogy ezektől az országoktól bizonyos beruházási javakat kedvező fizetési feltételek mellett átvennénk.” (Az említett „leválasztás” kifejezés nemcsak elnevezésében, de tartalmában is kifejezetten a titkosszolgálatok eszköztárából került elő. A leválasztás ugyanis a „bomlasztás”-nak – mint az ellenséges tevékenység megszakítása állambiztonsági módszerének – részintézkedését képezte a lejáratással, a befolyásolással és az elszigeteléssel együtt.) A javaslat további sorsáról – például, hogy a Politikai Bizottság foglalkozott volna vele – nincs információ, de arról igen, hogy előterjesztői még hosszú időn át meghatározó személyiségei voltak a magyar politikai életnek.

Kezdetbe a magyar hírszerzés is a nemzetközi osztályharc optikáján át szemlélte a Közös Piacot, mint új ellenséges objektumot. Tevékenységük legális bázisát kezdetben a nyugati országokban működő kereskedelmi kirendeltségek jelentették. Magyarázatot a belügyminiszter, Biszku Béla egy 1957-es parancsa adott, amely a nyugati országokban hírszerző szabályozásával foglalkozott¹⁶ [[7. sz. melléklet](#)]. Eszerint a hírszerző tevékenység módszerei közé

1. az ügynökség útján való hírszerzés
2. a legális hírszerzés
3. a sötét hírszerzés
4. a személyes felderítés
5. a vizsgálat úján folytatott hírszerzés, valamint
6. a technikai eszközök alkalmazásával folytatott hírszerzés tartoztak.

Az 1956-ban részben dekonspirálódott, részben széthullott külső felderítés gyakorlatilag csak a 2. legális hírszerzés eszközeire támaszkodhatott. Eszerint lényegében minden külképviseleti munkakör, beosztás alkalmas hírszerző vagy elhárító tiszti, ügynöki

feladatot ellátó személy fedésére, legalizálására. A diplomáciai képviselő vezetője, helyettese általában gyanún felül áll, hiszen lelepleződésük súlyos presztízsveszteséggel járna. Mivel a (nagy)követségek, konzulátusok személyzete 1956 után ekkoriban fokozott ellenőrzés alatt álltak a fogadó ország elhárítása részéről, ezért átmenetileg célszerűbbnek látszott a passzívabbnak látszó Kereskedelmi Kirendeltségek felhasználása erre a célra. A Brüsszeli Magyar Kereskedelmi Kirendeltség „Gyémánt” fedőnéven nyitott dossziéjából ismert, hogy az ott tevékenykedő hivatalos kapcsolat havonként volt köteles rendes jelentéseket továbbítani a Belügyminisztériumba a Közös Piaccal kapcsolatos legfontosabb eseményekről, de hasonló információkat küldött a Párizsban működő „Szajna” fedőnevű kirendeltség is.¹⁷

Mivel a hírszerzés a nyugati munkásmozgalmak reagálásáról is gyűjtött információkat, így az első jelentések a nyugati kommunista pártoknak a Római Szerződésre való reagálásáról szóló hírek voltak. Ezek megszerzését könnyítette, hogy a magyar (és nyilván más szocialista országok) külképviseleti szervei fedett kapcsolatokat létesítettek a fogadó országok kommunista pártjai irányában. Ennek része volt, hogy a külképviseletek külföldi segédszemélyzete – gyors- és gépírók, gépkocsivezetők, házfelügyelő, takarítók – többnyire a fogadó ország kommunista pártjának ajánlatára kerültek alkalmazásra – a politikai megbízhatóság jegyében. A római kirendeltség egyik 1958-as jelentése nem mulasztja el megjegyezni, hogy a felvett gépkocsivezető lánya korábban Togliatti elvtárs, az OKP főtitkára titkárságán dolgozott.

A begyűjtött információk megnyugtathatták a kelet-európai országok vezetőit, hogy nyugati testvérpártjaik hozzájuk hasonlóan az imperializmus válságát és a hidegháború eszköztárának kiszélesítését látják a Gazdasági Közösség létrejöttében. Az OKP vezetőségéből származó hírek szerint az olasz kommunistákat legalább annyira aggasztotta a „gyenge” Olaszországnak az erősebb tagállamokkal szembeni alárendeltsége, mint amennyire Európa megosztottságának az elmélyülése. Az Olasz Szocialista Párt pedig a gyarmati politika felszámolását látta veszélyeztetve a Közösség Európán túli politikájától.¹⁸

¹⁶ Belügyminiszter 20/1957. sz. parancsa a kapitalista államok területén végzendő hírszerző és kémelhárító munka szabályozása tárgyában. BM Központi Irattár Parancsgyűjtemény /1957. 45. d. 6-200/1957.

¹⁷ „Gyémánt”. Brüsszeli magyar kereskedelmi kirendeltség O-8-138/2. 1957-1971. OD-2796. ABTL 3.2.5. 137. d.; „Szajna”. Párizsi magyar kereskedelmi kirendeltség. 15-OD-2802. II. kötet, 1952-1972. ABTL 3.2.5. O-8-139.

4.

Azt (egyelőre) nem lehet, tudni, hogy az állambiztonsági szervek hány alkalommal és milyen mértékben igyekeztek önálló politikai kül- és belpolitikai vonalat kialakítani, vagy azt befolyásolni, közelebbről pedig operatív eszközeikkel befolyásolni a magyar külpolitikai szándékokat a Közös Piac vonatkozásában, esetleg magukat a Közös Piac-i döntéshozókat. (Korábbi példák a KGB és a Securitate gyakorlatából már ismertek.) Egy további vizsgálódást igénylő eset azonban mindenképpen figyelemre méltó. Ez a hatvanas évek közepén kidolgozott játszma ugyanis könnyen sodorhatta volna tartós bizalmi válságba Magyarországnak a nyugati országokhoz fűződő, a korlátozott lehetőségekhez képest még mindig ígéretesnek tűnő viszonyát, nem beszélve a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatok kiszámíthatatlan megváltozásának esélyéről.¹⁹

Az esetre vonatkozó dokumentumok még publikálatlanok, a történet mégsem teljesen ismeretlen. Huszár István ugyanis Kádár-monográfiájában Erdélyi Károly néhány soros feljegyzése nyomán igyekszik utalni a történetekre²⁰, de – véleményem szerint – valószínűleg éppen az alapidokumentumok hiányában téves következtetésekre jut, Huszár könyvének egy-kötetes változatból pedig az eset közlése kimaradt.²¹

A történet lényege, hogy 1965. május végén Kádár János Apró Antallal és Biszku Bélával, a PB tagjaival Moszkvába látogatnak. Nagyjából ekkorra állt helyre a Hruscsov leváltása után – Kádár Hruscsov-elkötelezettsége miatt – kissé lehült magyar-szovjet viszony.²² A megbeszéléseken a gazdasági kérdések mellett szó volt a vietnámi helyzetről, a

¹⁸ Római magyar kereskedelmi kirendeltség O-8-156. 1950-1972. ABTL 3.2.5. 144. d.

¹⁹ A játszma a titkosszolgálatok eszköztárában sorozatos vagy párhuzamos operatív intézkedéssorozatot jelent: „A játszma nem azért valósul meg, hogy dezinformáljunk, hanem azért dezinformálunk, hogy az ellenséget olyan lépésre kényszerítsük, amely a mi szempontunkból előnyösebb felderítő pozíciót eredményez.” Bálint István - Gergely Attila: A hálózati operatív játszma. Az ellenség megtévesztése. RTF 1979. 54. o. 15-480/1978. TH Kvtr. 33/1396. ÁB-207.

²⁰ Huszár Tibor: Kádár János politikai életrajza. Szabad Tér – Kossuth, Bp., 2003. 2. kötet, 195-196. o.

²¹ Erdélyi Károly Kádár János talán egyetlen bizalmi embere volt a 1956-tól. Pártmunkatársként majd külügyminiszter-helyettesként sokat utazott Kádárral, talán ezért lehetett a KB tagja, majd – 42 évesen – 1970-től a KB Külügyi Osztályának a vezetője. A Politikai Bizottság ülésén Kádár János azzal indokolta kinevezését, hogy mivel Erdélyi ügyis ott van a felső szintű találkozókön, ezért 1969-ben három hónapig nem is volt munkahelyén a Külügyminisztériumban. Egy évvel később – nem tisztázott körülmények között – öngyilkos lett.

²² Baráth Magdolna: Kádár, Hruscsov, Brezsnyev. Szovjet külügyi dokumentumok a magyar pártvezetés reakciójáról Ny. Sz. Hruscsov leváltására. Történelmi Szemle, 2003/3-4.

Rapacki-tervről²³, a Varsói Szerződés szervezeti kereteinek megújításáról és a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiről is. Kádár János a Politikai Bizottság következő ülésén beszámolót tart moszkvai tárgyalásairól és egy – első látásra – nehezen követhető esetet vázol fel²⁴:

„Itt van ez a dezinformáció kérdése. Azt mondták, nem értik, miről van szó, illetve ha értik, nem helyeslik. Mondtuk, mi nem tudunk ilyen javaslatról. Azután kiderült, hogy milyen vonalon jött ez az információ. Hogy az Elnökség miért tudott róla, ez világos. Náluk ugyanis van egy szabály, hogy dezinformációs hírt csak az Elnökség jóváhagyásával lehet útjára bocsátani. Mi pedig azért nem tudtunk róla, mert nálunk ez nem így van. Próbáltam tájékozódni, honnan ered ez a dolog. Vannak különböző beosztású emberek, akik itt-ott elejtnek valamit. Kérjük, hogy az illetékes elvtársak vizsgálják meg ezt a kérdést. Ezzel a Politikai Bizottságnak a továbbiakban foglalkozni nem kell, de vessenek véget az ilyeneknek, különösen annak, hogy a mi tudtunk nélkül ilyesmiket továbbítsanak.” [8. sz. melléklet]

Hogy kik, mit és hová kívántak továbbítani, az a PB számára készített tájékoztató feljegyzésből lett némileg érthetőbb²⁵ [9. sz. melléklet] Eszerint „Koszigin elvtárs²⁶ megemlítette, hogy az Elnökség tudomására hozták, a magyar elvtársak arra gondolnak, hogy a nyugati gazdasági körök félrevezetése céljából szivárogtassuk ki, hogy elhidegültek a Szovjetunió és Magyarország kapcsolatai. A szovjet elvtársak nem értik pontosan, hogy mi mire gondolunk, illetve nincsenek meggyőződve egy ilyen lépés hasznosságáról. (Küldöttségünk tagjai közölték a szovjet elvtársakkal, hogy ők is most hallanak először erről és fogalmuk sincs, honnan eredhet ez a javaslat. A tárgyalás befejezése után Koszigin elvtárs közölte, hogy belügyi szervek útján jutott el hozzájuk ez az elgondolás.)”

A Politikai Bizottság a továbbiakban valóban nem foglalkozott az ügygel, viszont utasította a belügyminisztert, hogy vizsgálja meg, honnan ered az szovjet vezetők által említett dezinformáló elképzelés. Erdélyi Károly feljegyzése a fenti információkat Gromiko külügyminiszter illetve Muszinnak, az SZKP KB Külügyi Osztálya alosztályvezetőjének személyéhez köti. Ezek nyomán véli úgy Huszár István, hogy ezek a „koholmányok” csupán

²³ Adam Rapacki 1957 végén az ENSZ közgyűlésén javaslatot tett egy közép-európai atommentes övezet létrehozására. A NATO elutasította, mert nukleáris fegyverek nélkül a térségben szovjet aktonai erőfölény alakult volna ki.

²⁴ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1965. június 8-án tartott üléséről. MOL M-KS 288. f. 5/367. ö. e.

²⁵ Tájékoztató feljegyzés a Politikai Bizottság tagjainak, Kádár János, Apró Antal és Biszku Béla elvtársak 1965. május 23-29-i szovjetunióbeli tárgyalásairól. Uo.

²⁶ Alekszej Nyikolajevics Koszigin 1964-től 1980-ig a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke.

azt jelezték, hogy „mozgásba lendült a szovjet elhárító apparátus is”.²⁷ Más megvilágításba helyezi azonban a történeteket a belügyminiszter egy héttel később elkészített jelentése²⁸ [10. sz. melléklet]. Benkei András szintén Gromikónak tulajdonítja a probléma felvetését és nem Kosziginnek, mint Kádár beszámolója. Benkei szerint Koszigin azt is közölte, hogy az említett tájékoztatást a Szovjetunió Állambiztonsági Bizottsága budapesti összekötőjén keresztül kapták meg 1965 tavaszán. 1964 végén egyébként az a Nyikolaj Grigorjevics Turko ezredes került a Szovjetunió Állambiztonsági Bizottságának a magyar belügyminisztérium mellett működő képviselője élére, aki a Kádári megtorlás időszakában, már 1958 óta a főtanácsadó-helyettesként tevékenykedett. Így rá vonatkozóan „nem közlök adatokat és jellemzést”, írta Benkeinek kinevezésekor a KGB vezetője, Szemicsasztnij, hiszen a Belügyminisztérium „már ismeri öt korábbi budapesti munkája alapján”²⁹ [11. sz. melléklet]

Benkei leírásából kiderülnek a dezinformációs ügy részletei: „1965. februárjában a Belügyminisztérium Hírszerző Csoportfőnöksége akció-tervjavaslatot készített az amerikai és a francia kormánykörök dezinformálására azzal a közvetlen céllal, hogy kedvezőbb pozícióból tárgyalhassunk az amerikaiakkal és egyben javítsuk annak kilátásait, hogy a napirenden lévő magyar-francia 'eszmecseréből' is a lehető legnagyobb hasznot húzzuk. A készülő javaslatot a Hírszerzési Csoportfőnökség megbeszélte a belügyminisztériumban dolgozó szovjet összekötővel, majd orosz nyelvre lefordítva koordinációs céllal átadta. A tervet a szovjet összekötő – Turko elvtárs – továbbította központjához. Ennek alapján vetette fel Koszigin elvtárs a dezinformációval kapcsolatos értesüléseit.”

A terv operatív végrehatása a dezinformációs értesüléseknek a nyugatnémet sajtóban való kiszivárogtatásával történt volna, arról, hogy a magyar liberalizáció miatt elhidegültek Budapest és Moszkva kapcsolatai, ezért Magyarország közeledni akar a Nyugathoz, főleg a Közös Piac országaihoz.³⁰ A belügyminiszter jelentése azt javasolja a Politikai Bizottságnak, hogy tekintsék az ügyet lezártnak és az eddigi gyakorlaton változtatva a továbbiakban a Politikai Bizottság által megbízott elvtársak hagyják jóvá a belügyminisztérium nagyobb jelentőségű dezinformációs javaslatait és intézkedéseit (most a tájékoztatásra sem volt elég

²⁷ Huszár: i. m.

²⁸ Jelentés a Politikai Bizottság részére. 1965. június 16. MOL M-KS 288. f. 5/368. ö. e.

²⁹ Turko Nyikolaj Grigorjevics ezredes kinevezése az ÁB MNK BM mellett működő képviselője vezetésével. 1964. október 24. BM KI Belügyminiszteri iratok 2579. 1-a-1071/1964.

³⁰ Egy hasonló dezinformációs kiszivárogtatás bonyolult játszmájának előkészítésére újabban lásd: Sz. Kovács Éva: Az ellenség dezinformálása, avagy egy állambiztonsági kompromittálási akció az 1950-es évekből. Múltunk, 2007/3.

négy hónap). Annak, hogy Benkei által említett politikai engedélyeztetési eljárás a későbbiekben megvalósult volna, egyelőre nincs nyoma sem a párt- sem a belügyi iratok között. Arra viszont van utalás, hogy a katonai elhárítás dezinformációs tevékenységének jóváhagyása megmaradt a belügy és a honvédelmi tárca vezetői körén belül: „Dezinformációs akció végrehajtása a katonai elhárítás gyakorlatában csak a katonai elhárító csoportfőnökség véleményezése, a magyar néphadsereg vezérkari főnökségével történt egyeztetés és a csoportfőnökség vezetésének engedélye alapján kerülhet sor még akkor is, ha az adott ügy valamennyi egyéb intézkedését ettől alacsonyabb vezetői szinten hagyták jóvá.”³¹ Benkei András végül levélben fordult Szemicsasztnij elvtárshoz, hogy a vizsgálat eredményét juttassa el Brezsnyev és Koszigin elvtársakhoz.

A fentiek alapján tehát nem bizonyul megalapozottnak az a vélekedés, hogy a KGB „koholmánya” lett volna a fenti dezinformációs terv. Ugyanakkor feltűnő Kádárnak az engedékenysége, ahogyan gyorsan napirendre tért a kérdés felett, de még inkább a belügyminiszter nagyvonalúsága, amellyel a maga részéről szintén befejezettnek tekintette az ügyet. Pedig egy valóban stratégiai jelentőségű döntés meghozatalát, egyben a nemzetközi botrány lehetőségét tette kockára Komornik Vilmos, a hírszerzés vezetője és Benkei miniszter, ráadásul saját politikai vezetésük előtt is eltitkolva igazi szándékaikat. Ha nem is a jogállami normák érvényesítését várnánk el a helyzet kezelése során – amely esetben legalább kettőjük fejét követelte volna a sajtó és az ellenzék –, de legalább a lehetséges kockázatokkal való politikai szembenézésnek a minimumát, még egypárti körülmények között is³² [[12. sz. melléklet](#)].

„Jót” akart-e a hírszerzés? A válságközeli helyzet megoldásához vajon hozzájárult volna-e a titkos akció? Jugoszlávia, majd Románia illetve a tömbön kívüli országok példája szerint a Moszkvával való konfrontáció vagy a vele való kapcsolatok lazulása mindenkor kedvező elbírálásban részesült nyugaton – ez is motiválhatta a hírszerzés megfontolásait. Tervük – hosszú távú kiszámíthatatlansága miatt – mégis rendkívül bizonytalan kimenetelű lehetett volna. Ami az elképzelésből például Franciaország befolyásolását érintette volna: 1965 és 1967 között Maurice Couve de Murville francia külügyminiszter kilenc alkalommal látogatott kelet-európai országba, köztük Magyarországra 1966 júliusában. A külügyminiszter

³¹ Juhász György: Az előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munka sajátosságai a katonai elhárítás területén. 82. o. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség 1974. 13-41/13/1971. ABTL ÁB-720.

szerint Európa belső ellentmondásain – a politikai rendszerek különbözősége miatt – kétoldalú államközi kereskedelmi szerződéseken keresztül kell enyhíteni. (Ez az, amit Moszkva mindenáron a KGST és a Közös Piac, mint nemzetközi szervezetek közötti közvetlen tárgyalásokkal akart elkerülni.) Magyarország kereskedelmi mérlege nagyon kiegyensúlyozatlan volt Franciaország javára. Párizs hozott ugyan néhány kedvező intézkedést, hogy javítson a helyzeten: a franciaországi magyar vásárlások megkönnyítése érdekében az 5 éves kölcsönöket 8 évre hosszabbították meg.³³ Ezen a ponton tehát akár azt is lehetne mondani, hogy a hírszerző szervek helyzetfelismerése viszonylag tényszerű volt.

Ugyanakkor az akció dekonspirálódása, vagy a nyugati (esetleg egy „baráti”) hírszerzés eredményes működése következtében a dezinformációs játszma nem csak sikertelen lehetett volna, de – bizalmi tőke hiányában – beláthatatlan időre megbéníthatott volna a nyugati országok irányába bármilyen politikai vagy gazdasági együttműködést, kezdeményezést. Ráadásul Brezsnjevék nyilván súlyosan kifogásolták volna, hogy Kádárék az ő rovásukra és az ő kijátszásukkal kívánnak politikai és anyagi hasznot kovácsolni a nemzetközi munkásmozgalom által fő ellenségnek tekintett imperialista szövetségi rendszer országaiban.

Az, hogy Kádár és Benkei villámgyorsan napirendre tértek a botrányos ügy felett és Moszkvát is megnyugtatták, hogy tulajdonképpen mindez tanácsadójuk beavatásával, azaz a KGB és Moszkva tájékoztatása mellett történt, magyarázatra szorul. Azt furcsa módon – de a KGB jól informáltsága miatt – Kosziginék nem is rótták fel a magyar vezetőknek, hogy vajon miként tervezhet Magyarországon önálló külpolitikát az állambiztonság Kádárék háta mögött. Vajon ezt a német újságokból tudták volna meg Kádárék és Moszkva is? Miközben a szolgálatok önálló politizálásának, az államvédelmi „avantgardizmus”-nak kritikája párosult a párt feltétlen vezető szerepének hangsúlyozásával minden párthatározatban?³⁴

³² Komornik Vilmos, aki 1962-től a III/I. Csoportfőnökség vezetője, az esetet követően még két évig volt a hírszerzés csoportfőnöke.

³³ Chantal Morelle: A francia–magyar kapcsolatok de Gaulle elnöksége idején. Magyar Szemle, 1999. 2.

³⁴ „A kollektív pártvezetés hiánya odavezetett, hogy az államvédelmi munka iránya 1948-1953 között nagymértékben eltorzult. Annak az elvnek hangoztatása mellett, hogy az államvédelem a párt, illetve a Politikai Bizottság fegyvere, a gyakorlat az volt, hogy két ember (Rákosi, Farkas) fegyverévé változott. Az a jelszó, hogy 'nekünk csak a párt parancsol', a gyakorlatban azt jelentette, hogy a Központi Vezetőséget, de még inkább a különböző fokú pártbizottságokat nem tekintették a pártnak. Az avantgardizmus a párttal szemben is érvényesült, a párt fölé helyezték magukat.” Jelentés az év. helyzetéről a Politikai Bizottság 1957. december 17-i ülésén. határozata az állambiztonsági munka néhány kérdéséről. MSZMP Kb. (kézzel: Biszku) ABTL 1. 11. 1. ÁBMHT 207. d. 13. e.

De lehet, hogy éppen ebben az irányban kereshető egy valószínűbb magyarázat. A Központi Bizottság már 1964. decemberében előírta a mechanizmus egészének felülvizsgálatát.³⁵ A tervre és a mellé lépő piacra épített új gazdaságirányítási rendszer kimondva–kimondatlanul decentralizáltabb külgazdasági kapcsolatokat vizionált a KGST-n belül és olyan integrációt, amelyben a piac komolyabb szerephez jut. Emellett az új mechanizmus és az új magyar gazdaságpolitika egyaránt kiegyensúlyozottabb, arányosabb, nem csak a szovjet relációt preferáló és nem egy központból irányított nemzetközi gazdasági kapcsolatokat is feltételezett. A lehetőség felismerése egyik első és nyilvános kifejeződése Kádár János 1965. februári országgyűlési beszéde. Ebben lényegében „közös európai tér” létéről szólt, ahol el kell helyezkedniük, helyet kell találniuk a különböző társadalmi rendszerű országoknak. Néhány hónap múlva az Associated Press hírügynökségnek adott interjújában hatékony nemzetközi munkamegosztást sürgetett a szocialista országok és a „világkereskedelem” között. Ráadásul a szakértők számára világossá vált a belépés szükségessége a Nemzetközi Valutalapba illetve a Világbankba. Az viszont nem volt egyértelmű, hogy hol húzódik a határ, ameddig Brezsnyevék haragjának kiváltása nélkül el lehet menni. A „mozgástér és kényszerpálya” dilemmája ebben az esetben – vélhette Kádár – akár egy dezinformációs szándék dezinformálásával is megoldható, azaz „kiugrasztható a nyúl a bokorból”. Így az is elképzelhető, hogy egyáltalán nem is létezett dezinformációs terv, csupán a Moszkvának szánt híre. Ha ugyanis Moszkva úgy vélné, hogy az „elhidegülés” látszatával akár ő maga pozíciót is szerezhetne azzal, hogy előretolt bástyaként „beépíti” Magyarországot a nyugati kapcsolatokba, azzal Brezsnyev és Magyarország is – a maguk módján – előnyökhöz juthatna. Ha viszont Brezsnyev összevonja szemöldökét – ahogyan ez be is következett –, akkor Kádár nyugodtan tárhatja szét értetlenül a karjait, hiszen az egész akció kidolgozása a háta mögött, az ő kizárásával, bár éppen a KGB bevonásával készült. Ha mégis felelősöket keresne Moszkva, akkor ott van nekik a magyar összekötőjük, Turko, ő pedig esetleg beáldozza Benkeiüket. Végül erre sem került sor. Komornik is maradt a helyén, Benkei pedig még 15 évig belügyminiszter.

És hogy dupla fenekű legyen a bőrönd, az sem kizárt, hogy Kádárnak saját Politikai Bizottsága előtt is konspirálnia kellett. Hiszen köztudottan voltak a pártvezetésben Moszkvának egyoldalúan elkötelezett hű politikusok, akik nem haboztak volna Kádárt

³⁵ Az 1965. évi népgazdasági terv fő kérdései. A Központi Bizottság 1964. december 8-10-i ülése. MOL M-KS

feláldozni az eszme oltárán (amint a gazdasági reform leállításának 1972-es vitája során – Biszku és köre vonatkozásában – ez ki is derült.³⁶ Ráadásul Biszku – mint korábbi belügyminiszter, akkor pedig a BM-et is irányító KB-titkárként – ott volt az ominózus moszkvai látogatáson azok között, „akiknek fogalmuk sincs, honnan eredhet ez a javaslat”.) Természetesen mindezen feltevéseket – ahogyan a biztonsági szolgálatok politikai szerepének anticipálását általában – a további kutatások éppúgy megcáfolhatják, miként meg is erősíthetik. Ami viszont ötven év során mindenképpen bebizonyosodott: a Római Szerződés az egységesülő Európa célkitűzéseit valósította meg, nem pedig az egyetemes osztályharc hirdetőinek ideológiai téziseit.

288. f. 4/71-72. ő. e.

³⁶ A reformellenes erők „Világossá kívánták tenni, hogy a kedvezményezettek (a munkásosztály) számára semmiféle új mechanizmus nem veszélyeztetheti érdekeiket, másrészt tudtára adták a reformereknek, hogy új időszak kezdődik, visszatérünk a hagyományos megoldásokhoz.” Pető Iván: Változások a változatlanságért. A gazdasági rendszer átalakulása a Kádár-korszakban. In: Rácz Árpád (szerk.): Ki volt Kádár? Rubicon-Aquila-könyvek, Bp., 2001. 120.